

nına çıkaran cevher” şeklinde olanıdır (Abdülemir el-A’sem, s. 243-244). Varlığın ilkesini madde (heyûlâ) ve sûret (form) diye kabul eden Aristo’ya göre varlık maddede gerçekleşen sûretten ibarettir (*Metafizika*, 105^a). Varlığın meydana gelmesi için potansiyel bir güç ve bir imkân sayılan ilk madde ancak bir şekle büründükten sonra varlık kazanır. Kâinatta şekilsiz madde ve maddesiz şeklin bilfiil bulunması im-kânsız olduğundan bunlar varlığın özünü oluşturan iki cevherdir. Bu teoride madde güç, sûret ise fiil durumundadır; fiil güçten önce geldiği için sûret maddeden öncedir. Aynı zamanda sûret, varlık sahnesinde yer alan canlıların ilk yetkinliği (kemal) sayıldığından varlığın ilk ve tam sebebi sûrettir. Çünkü her nesnenin tarifi şekline bakılarak yapılır. Madde ise ikinci derecede bir sebeptir. Fakat bu iki ilke arasında herhangi bir zıtlık söz konusu değildir. Bu sebeple bir konumda madde olan bir başka konumda sûret olabilmektedir; meselâ kereste ağaca göre sûret, mobilyaya göre maddedir.

Aristo’nun İslâm Meşşâî felsefesinde de benimsenen görüşüne göre bir şeyin ne olduğunu anlamak için onun sebebini bilmek ve ilk sebeplere kadar gitmek gerekir. O halde kâinatta ortaya çıkan her çeşit olgu ve olayın gerçekleşmesinde dört sebep aranmalıdır. Bunlar maddî, sûrî, fâil (muharrik) ve gâî sebepten ibarettir. Ancak fâil ve gaye sebebi sûrî sebebe indirgemek mümkün olduğundan varlığın ilkesi olarak geriye madde ve sûret kalmaktadır. Meşşâî felsefesinde ilk maddenin sûretle birleşmesini sağlayan, gökkürelerinin dairesel hareketiyle ay feleğinin aklı sayılan faal aklın etkisidir. Dolayısıyla ne madde sûretin ne de sûret maddenin ilkesidir. Ay altı âlemindeki varlıklara şekil ve sûret vererek cins ve türleri belirlediği için faal akıl “vâhibûs-suver” diye de anılmaktadır. Bu bakımdan sûret canlıların ilk yetkinliğinin sebebi olduğu kadar “cins ve tür” anlamına gelen son yetkinliğin de sebebidir. Buna göre herhangi bir nesne maddesi itibarıyla tam eksikliği, sûreti açısından tam yetkinliği temsil etmektedir (Fârâbî, s. 64-65). Dış dünyadaki nesnelerin zihindeki soyut kavramlarına zihnî sûret, varlığın cins ve türlerine cinsî ve nev’î sûret, soyut gökssel varlıklara ruhanî sûret denildiği gibi Eflâtun’un idealleri da İslâm kaynaklarında sûretin çoğulu olan “suver” ile (bazan müsül) “es-suverü’l-Eflâtûniyye” diye ifade edilir.

BİBLİYOGRAFYA :

Aristoteles [Aristo], *Metafizika*, 105^{a-b}; Ya’kûb b. İshak el-Kindî, *Felsefî Risâleler* (trc. Mahmut Kaya), İstanbul 2006, s. 186, 240; Fârâbî, *el-Medîne-tü’l-fâzıla* (nşr. Albert Nasrî Nâdir), Beyrut 1986, s. 64-65; İbn Sînâ, *eş-Şifâ’ el-İlâhiyyât (I)*, s. 80-89; a.mlf., *en-Necât* (nşr. Mâcid Fahrî), Beyrut 1405/1985, s. 237-239; Abdülemir el-A’sem, *el-Mustalahû’l-felsefî ‘inde’l-‘Arab*, Beyrut 1997, s. 243-244; Cîrâr Cihâmî – Semîh Dügaym, *el-Mevsû‘atü’l-câmi‘a li-mustalahâtü’l-fikri’l-‘Arabî ve’l-İslâmî*, Beyrut 2006, I, 1611-1618.

MAHMET KAYA

□ TASAVVUF. Tasavvufta sûret terimi genellikle iki anlamda kullanılmıştır. Birincisinde “şekil, görüntü, zâhir, mazhar” gibi kelimelerle eş anlamlı olarak “bir şeyin duyularla algılanan dış görüntüsü ve varlığı” demektir. Bu anlamıyla sûret mâna karşısındaki lafız, gerçeklik karşısındaki görüntü, ruh karşısındaki beden, öz karşısındaki şekil, bâtın karşısındaki zâhir durumundadır. Sûfiler idrak ettikleri bu sûreti tabir ya da te’vil ederek lafızdan mânaya intikal etmeyi, zâhirden bâtına geçmeyi, görüntüden gerçekliğe, mecazdan hakikate ulaşmayı bir yorum yöntemi diye benimsenmişlerdir. Rüya esnasında misal âleminde ya da uyanıklık halinde müşâhede âleminde görülen hayalî sûretlerin gerçek mânalarına ulaşmak için tabir edilmesi bu yöntemin bir örneğidir. Muhyiddin İbnü’l-Arabî, *Fuşûşü’l-hikem*’in Mûsâ faslında sûret-mâna ikilemini Hallâc-ı Mansûr’un öne çıkardığı kavramlardan olan nâsût-lâhût karşıtlığı ile de açıklar. Hz. Mûsâ’nın hayatındaki çeşitli olaylarda (Mûsâ’nın kayığa bindirilip nehre atılması hadisesi gibi) nâsût diye isimlendirilen sûretle nehre salınan kayık, yani Mûsâ’nın bedeni kastedilir (*Fuşûşü’l-hikem*, s. 219). İkinci olarak sûret “bir şeyin hakikati, mahiyeti, ruhu, sebebi” anlamında kullanılmıştır. Muhakkik sûfiler bu anlamdaki sûretle bir şeyin ilâhî bilgidaki hakikatini kastederler. Sadreddin Konevî, bir şeyin hakikatini idrak etmenin o şeyin ilm-i ilâhîdeki sûretini tasavvur etmek olduğunu söyler. Buna göre sûret “eşyanın ilm-i ilâhîdeki hakikatleri (hakâik-i ilâhiyye), mahiyetleri (suver-i ilmiyye)” mânasında kullanılmıştır. Bu iki anlamı arasında irtibat kurularak sûret “bir şeyin bütünlüğü, yapısı, toplamı ve zihindeki tasavvuru” şeklinde tarif edilebilir. Bu terim anlamından hareketle Tanrı’nın sûreti, insanın sûreti, âlemin sûreti, ilk taayyünün sûreti, varlığın sûreti, hakikatü’l-hakâikin sûreti gibi tamlamalar halinde pek çok sûret tarzından söz edilmiştir. İbnü’l-Arabî tamlama olmaksızın “es-sûret” kelimesiyle sadece

Hakk’ın sûretini kasteder (Kâşânî, s. 332; Suâd el-Hakîm, s. 572).

Muhyiddin İbnü’l-Arabî ve takipçileri bütün merhale ve unsurlarıyla varlık anlayışlarını ve yaratılış teorilerini, “Allah -ya da rahmân- Âdem’i kendi sûretine göre yarattı” hadisindeki (Buhârî, “İsti’zân”, I) sûret kelimesine anlamlar yükleyerek açıklamışlar, böylece Allah, âlem ve insan arasındaki ilişki ve benzerliğin açıklanmasını hedeflemişlerdir. İbnü’l-Arabî’ye göre âlem Hakk’ın sûreti, insân-ı kâmil ise hem âlemin hem Hakk’ın sûreti üzerindedir (el-Fütûhâtü’l-Mekkiyye, IV, 21).

Sûfilerin üzerinde durduğu konulardan biri Tanrı’nın bir sûretinin olup olamayacağı meselesidir. Sûfiler, bu meseleyi kendilerinin tescime düştüğü ve Mücessime’den oldukları iddialarına cevap verirken tartışmışlar (Nablusî, s. 77-83), Tanrı’nın “şekil ve cisim” anlamında bir sûreti olmadığını kabul etmekle birlikte O’nun dünyada ve âhirette farklı sûretlerde tecelli ettiğini ileri sürmüşler, Hakk’ın kıyamet gününde farklı sûretlerde zuhur edeceği şeklindeki anlayıştan hareketle “ilâh-ı mu’tekad” (inançtaki ilâh) kavramına ulaşmışlardır (İbnü’l-Arabî, *Fuşûşü’l-hikem*, s. 329-348). İbnü’l-Arabî’den itibaren sûfilerin Tanrı anlayışları, dinler arası ilişkiler, din üzerindeki görüş ayrılıkları gibi konularda atıf yaptıkları ana kavramların başında gelen ilâh-ı mu’tekad anlayışı, Tanrı’nın aslında bir sûretinin olmayışıyla insanın bir şeyi mutlaka bir sûrete göre tasavvur etmesi olgusundan ortaya çıkmıştır.

İbnü’l-Arabî’ye göre Tanrı için sûret O’nun zıtt özelliklere (ilâhî sıfatlara) sahip bir varlık olduğunu ifade eder. Bu yönüyle Tanrı zıtları kendinde toplayan bir varlık olup sûreti de bu zıtlığın bir toplamıdır. Bu özelliği O’nu bilmeyi imkânsızlaştırmaktadır (Hücvîrî, s. 398). Ancak İbnü’l-Arabî ve takipçileri, zıtları kendinde toplayan varlığı yine ancak zıtları kendinde toplayan bir varlığın bilebileceği, diğer bir ifadeyle Allah’ı bilmenin ancak insan vasıtasıyla mümkün olabileceği sonucuna varmışlardır. Bu yönüyle Hakk’ın sûreti üzerine yaratılan insan “kevn-i câmi” diye isimlendirilmiştir (*Fuşûşü’l-hikem*, s. 25). “Allah insanı kendi sûretine göre yarattı” hadisi böylece, “Allah insanı zıtt özelliklere sahip bir varlık olarak yarattı” anlamı kazanmıştır. Tasavvuf literatüründe bu hadis başka naslardan yararlanılarak da açıklanır. Allah insanın yaratılışını överken “iki elimle yarattığım” (Sâd 38/75) ve “kendi ruhumdan üfledim” (el-Hicr 15/29) demektedir. Sûfiler

âyetteki iki eli iki zıt nitelik (celâl-cemâl gibi), Hakk'ın ruhunu da O'nun sûreti şeklinde yorumlamışlardır.

BİBLİYOGRAFYA :

Hücvîrî, *Keşfü'l-mahcûb* (Uludağ), s. 398; İbnü'l-Arabî, *Fusûsu'l-hikem* (trc. ve şerh Ekrem Demirli), İstanbul 2006, s. 25, 219, 329-348; a.mlf., *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye*, Beyrut, ts., IV, 21; Sadreddin Konevî, *Tasavvuf Metafizigi: Miftâhu gay-bi'l-cem ve'l-vücûd* (trc. Ekrem Demirli), İstanbul 2002, s. 14, 23; Abdürrezzâk el-Kâşânî, *Tasavvuf Sözlüğü* (trc. Ekrem Demirli), İstanbul 2004, s. 332; Abdülğani b. İsmâil en-Nablusî, *Gerçek Varlık: Vahdet-i Vücûd'un Müdafaası* (trc. Ekrem Demirli), İstanbul 2003, s. 77-83 vd.; Süâd el-Hakîm, *İbnü'l-Arabî Sözlüğü* (trc. Ekrem Demirli), İstanbul 2005, s. 571-575.

EKREM DEMİRLİ

SÛRETÜ'L-ARZ

(صورة الأرض)

İbn Havkal'in (ö. IV./X. yüzyıl)
İslâm dünyası coğrafyasına dair eseri
(bk. İBN HAVKAL).

SÛRÎ, Muhammed b. Ali

(محمد بن علي الصوري)

Ebû Abdillâh Muhammed b. Ali
b. Abdillâh es-Sûrî
(ö. 441/1049)

Hadis âlimi ve şair.

376 (986) veya 377 (987) yılında Lübnan'ın güneyindeki sahil şehri Sûr'da doğdu, Sâhilî ve Şâmî nisbeleriyle de anılır. İlk eğitimini Sûr'da aldı. Sekiz yaşlarında iken şair ve edip Ebû Muhammed Hasan b. Hâmid'den şiir dinledi. 389'da (999) Sayda'da İbn Cümei' el-Gassânî ve Muhammed b. Leys el-Mevsîlî'den hadis öğrendi. Daha sonra Trablus'ta muhaddislerin ve edebiyatçıların meclislerine devam etti. Humus'ta şiir öğrenimini sürdürdü. Askalân'da Ebû'l-Feth Ahmed b. Mutarrîf el-Askalânî'den edebiyat okudu, şiirlerini ve diğer eserlerini rivayet etmek üzere ondan icâzet aldı. Tahsilini ilerletmek maksadıyla Mısır'a gitti; orada birkaç yıl kalarak hadis hâfızı Abdülğani b. Saîd el-Ezdî başta olmak üzere birçok âlimden hadis yazdı. Önceleri şiir ve edebiyatla meşgul olan Sûrî yaşı ilerledikten sonra hadis tahsiline ağırlık vererek hadis meclislerine devam etti. Enbâr, Kûfe, Basra ve Ukberâ'yı bu amaçla dolaştı. Onun sadece Basra'da 400 hocadan faydalandığı belirtilmiştir (İbnü'l-Cevzî, XV, 322). Sûrî 418'de (1027) hayatının sonuna kadar kalacağı Bağdat'a yerleşti. Orada hadis hâfızları Ebû Muhammed Hasan b. Muhammed el-Hallâl, Ebû'l-

Hasan Ali b. Ahmed en-Nuaymî gibi âlimlerden faydalandı ve hadis ilminde önemli şahsiyetler arasında yer aldı. Bu sebeple hocası Abdülğani el-Ezdî de kendisinden rivayette bulunmuş, bazan adını açıkça zikretmiş, bazan da kinayeli bir ifadeyle ondan Verd b. Ali diye söz etmiştir.

Sûrî'nin önde gelen talebesi Hatîb el-Bağdâdî onunla uzun müddet beraber oldu ve kendisinden çok miktarda hadis yazdı. Ebû'l-Hüseyn b. Tuyûrî, Sûrî öldüğünde onun kız kardeşinin yanında on iki çuval kitabı bulunduğunu, Hatîb el-Bağdâdî'nin bu bölgeye gittiğinde *Târîhu Bağdâd* dışında kalan eserlerinin çoğunu Sûrî'nin bu kitaplarından istifade ederek yazdığını ileri sürmüştü de (Yâkût, *Mu'cemü'l-üdebâ*, IV, 21-22) Zehebî çeşitli kimseler tarafından nakledilen bu iddianın doğru olmadığını belirtmekte, Hatîb'in hâfıza gücü, hadis seyahati, hadis öğrenme ve onu anlama bakımından Sûrî'den daha üstün olduğunu söylemektedir (*A'lâmü'n-nübelâ*, XVIII, 283). Sûrî'nin diğer talebeleri arasında Ca'fer b. Ahmed es-Serrâc, Ebû'l-Velîd el-Bâcî ve Kâdîkudât Ebû Abdullah ed-Dâmegânî de bulunmaktadır. Elinden kan aldırdıktan sonra bir daha iyileşemeyen Sûrî 29 Cemâziyelâhîr 441'de (28 Kasım 1049) Bağdat'ta vefat etti ve Bağdat Camii Kabristanı'na defnedildi.

Hadis ilmine olan vukufu ve derinliğiyle bilinen Sûrî'nin bu yönüne işaret eden Hatîb el-Bağdâdî "Bağdat'a hadis ilmini ondan daha iyi bilen bir kimse gelmedi" demiştir. Sûrî çok kuvvetli olan hâfızasına dil uzatanlara, "Resûlullah'ın hadislerinden hangisini istiyorsanız senedini söyleyin, size metnini okuyayım, yahut metnini okuyun, size senedini bildireyim" diye karşılık vermiştir (Zehebî, *Tezkiretü'l-huffâz*, III, 1115-1116). Onun hadis öğrenme ve öğretmedeki titizliği dile getirilmekte, bazan bir hadisi şeyhine defalarca okuduğu, hatasını gördüğü zaman şeyhini bile tenkit etmekten çekinmediği, bir râvinin ve rivayetin doğruluğundan emin olmadıkça ondan kesinlikle hadis rivayet etmediği belirtilmektedir. Bir gözü görmemesine rağmen bir ciltlik yazıyı bir risâleye sığdıracak kadar ince yazı yazma yeteneğine sahipti. Sûrî aynı zamanda güzel ahlâkı, geçimli, nüktedan ve şakacı bir kişiliğe sahipti. Hadis rivayet ederken şaka yapması dolayısıyla eleştirilmiş, o da bu konuda kendisini kınayanlara şiirle cevap vermiştir. Hadisçileri ve hadis ilmini eleştirenlere reddiye mahiyetinde şiirler yazmıştır. Sûrî, Hanbelî mezhebine bağlıydı. Ömrünün sonlarında zühde meyletti. Onun bay-

ram ve teşrik günleri dışında bütün yılı oruçlu geçirdiği kaydedilmiştir.

Eserleri. 1. *el-Fevâ'idü'l-âvâli'l-mü'erreha mine's-şihâh ve'l-ğarâ'ib*. Sûrî, akranı olan Ali b. Muhassin et-Tenûhî'nin rivayet ettiği, on dokuz hadis olmak üzere âlî isnadlı yirmi beş rivayeti bu çalışmasında tahrîc etmiştir (nşr. Ömer Abdüsselâm Tedmürî, Beyrut 1406/1985, 5. cüz). 2. *el-Fevâ'idü'l-muntekât ve'l-ğarâ'ibü'l-hisân 'ani's-şüyûhi'l-Kûfiyyîn*. Ebû Abdullah Muhammed b. Ali el-Alevî'den seçtiği rivayetleri bu çalışmasında bir cüzde toplamıştır (nşr. Ömer Abdüsselâm Tedmürî, Beyrut 1407/1987). 3. *Bakıyye min mecmû'ati ehâdis ma'a mülâhazâtın fi nakdi'l-esânîd*. Fuat Sezgin'in British Museum'da (Mahtûtât Şarkıyye, nr. 3057/2, vr. 45-46) nüshasının bulunduğunu belirttiği risâle, *el-Fevâ'idü'l-âvâli'l-mü'erreha mine's-şihâh ve'l-ğarâ'ib* in sonunda *Fevâ'id fi nakdi'l-esânîd* adıyla yayımlanmıştır (s. 109-114). Sûrî'nin bazı eserler üzerine yazdığı notları ve tenkitleri de bulunmaktadır. Dârekutnî'nin *Zikru esmâ'it-tâbi'in*'e dair yazdığı hâşiyenin bir nüshası Köprülü Kütüphanesi'ndedir (nr. 40/4). Ayrıca Dârekutnî'nin *Ricâlü'l-Buhârî ve Müslim* adlı eseri hakkında hâşiyeleri, Berdîcî'nin *Tabakâtü'l-esmâ'î'l-müfrede mine's-şahâbe ve't-tâbi'in* ve aşhâbî'l-hadis ile İbn Sa'd'ın *et-Tabakâtü'l-kubrâ*'sı üzerine notları ve eleştirileri bulunduğu belirtilmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Ali b. Muhassin et-Tenûhî, *el-Fevâ'idü'l-âvâli'l-mü'erreha mine's-şihâh ve'l-ğarâ'ib* (nşr. Ömer Abdüsselâm Tedmürî), Beyrut 1406/1985, neşreden giriş, s. 11-42; Hatîb, *Târîhu Bağdâd*, III, 103; Sem'ânî, *el-Ensâb* (Bârûdî), III, 565; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam* (Atâ), XV, 322-324; Yâkût, *Mu'cemü'l-büldân*, III, 433-434; a.mlf., *Mu'cemü'l-üdebâ*, IV, 21-22; İbn Abdülhâdî, *Ulemâ'ü'l-hadis*, III, 308-311; Zehebî, *Tezkiretü'l-huffâz*, III, 1114-1117; a.mlf., *A'lâmü'n-nübelâ*, XVIII, 627-631; XVIII, 283; Sezgin, *GAS* (Ar.), I, 483.

NURİ TOPALOĞLU

SÛRİLER

Kuzey Hindistan'da hüküm süren
bir İslâm hânedanı
(1540-1564).

Hânedanın kurucusu Şîr Şah Sûr Ferîdüddin b. Miyân Hasan, Hindistan'ın kuzeybatı bölgesindeki Rûh'ta yaşayan Afgan asıllı Sûr kabilesine mensuptur. Bundan dolayı hânedan Sûrîler adını almıştır. Ferîdüddin'in babası Miyân Hasan, Delhi Sultanlığı'nın bir kolu olan Lûdîler'in hiz-